

Eesti rahvusliku kasvatusideoloogiast
ja sihiasetusest.

Tänapäeval teisel ülemaailmsel eesti õpetajate konverentsil on vahetomal kohal pilku heita meie rahvusliku kasvatusel muutunud ideoloogiak ja sihiasetusele.

Kui me siin võõroil üle 30 aasta eest alustasime eesti rahvusliku õpetus- ja kasvatuslooga, siis oli selle ideoloogia ja sihiasetuseks rajatud ainsaksiks meie võõrile sattunud rahva kodumaale tagasipöördumisele, mille peatset teostumist oodati suurima huviaga. Võõroil viibimisele suhtuti siis summselt kui ajutisele nähtusele. See seisukoht oli siiski loomulikult peamiseks motiiviks, mis viigutas ja

(2)

tiivustas meie rahvast väsimatuile pingu-
sustele Eesti rahvusliku kasvatusse teostamisel
teostamisel kodudes ja Eesti koolides (hären-
duskoolides). Siis ei küsitud vaevast ega
rahakulust, kuigi raha oli siis palju napi-
malt kui üldiselt praegu.

Nüüd oleme juba üle 30 aasta siin vöör-
sil viibinud. Nende möödunud aastate
jooksul on ajad muutunud. „Ajad muutu-
vad ja me muutume ühes nendega“, tavatse-
sid vanaoti roomlased öelda. Meigi oleme
muutunud ühes aastatega. Kodumaale
peatsi tagasi pöördumise mõtte nurjumine valmis-
tas ^{meie} rahvale vänga pettumuse ja paljud ^{juba} mõel-
lest mõttest üldse loobunud. Sellepärast ~~raha~~

(tundmatul)

seistakse nagu teelakmel, millel peenduvad
 teenäitajad. Vähepeal on võõrsil juba ules
 kasvanud või kasvamas uued põlvkonnad, kes kas-
 stavad identust eesti rahvusega või on selle
^{koguni} ~~juba~~ kaotanud. Veel kümme-kaheteist aastat taga-
 si ei olnud kuulda küsimust: millaks me
 ikuks edasi õpetame oma lastele eesti keelt?
 Nüüd on allakirjutanu korduvalt kuulnud
 seda küsimust mitmel maal ja mandril. Sel-
 gituseks sellele küsimusele on mitmes tei-
 sendis väidetud: „Eõenäoliselt ei lähe meie lap-
 sed iialgi Eestisse elama, ka mitte siis, kui
 Eesti kord vabaneb võõra võimast.“ Seda
 on eriti väitnud ^{need} ~~meie~~ lapsevanemad, kes on
 segaabiellus. Nende riidade lugejad on kindlasti
 isegi kuulnud ^{taolisi} ~~hädasama~~ mõttekäike mitmes teises
^{seesuguseid}

eriti meie lastevanemate nooremalt põlv-⁽⁴⁾
konnalt.

Eespool esitatud mõttekäigud viitavad sellele, et meie rahvusliku kasvatusse seene ideoloogia ja sihiasetus on hakanud oma jinda kaotama. Eesti keele oskuse - laiemas ulatuses: eestluse - säilitamiseks väljaspool oma kodumaad ei nähta enam mingit mõtet ega eesmärki. Eestlastesse võõrsil vaadatakse — ka oma rahvuskasvlaste poolt! — kui oma rahvuse peatselt kaotsiminevaid. „Õiged eestlased on ainult kodumaal!“ on mulle eriti USA-s kinnitatud.

Siin^{on} tegemist nüüd juba aeguma hakkava strateegiaga, mille järel inimese rahvusl mää-

(5)

rahvas teguraks^{ei} on tema riikkondsus ja asu-
koht, paiknemine. Kui keegi asus oma
rahva keskest elama ^{mujale} mõne teise rahva
keskele, siis peeti nagu endastmõistetavaks,
et ta ka tuleks selle rahva sekkka, võttes
sile selle rahva keele, kohted, eluviisid jne.
Vähemusrahvused ei ole elanud paljudes
maades kuigi heas lugupidamises. Vastupidis-
minevikust ja olevikustki teame rohkesti
halba näiteid selle kohta, kuidas tagasiin-
sarnistega ja mitmesuguste muude ~~survevah~~
survevahenditega on taotletud vähemusrak-
vuste sulatamist riiki valitsevasse rahvasse.
Eesti oli sellel alal eeskujus andvaks eran-
dine. Oma toonardsete võimaluste piires
Eesti riik kõigiti soodustas oma vähemus-

rahvuste säilimist.

Nüüd on hakanud vaated ja seisukohad vähemusrahvuste kohta muutuma.

Nüüd kirjutatakse ja kõneldakse vähemusrahvuste ehk etniliste gruppide - Rootsis: sisse-
rännanute - säilitamisest, eriti siin Rootsis ja

teadaolevalt ka Saksamaal, USH-s, Kanadas

ja koguni Austraaliaski. Veel 30 aastat

tagasi ei võidud ^{pajudes riikides} ~~siin Rootsis~~ ja kindlasti

~~majalgi~~ riigivõimu poolt vähemusrahvuste

säilitamise katselust või koguni majandus-

likust toetamisest undki näha. Me tegime

~~siis~~ seda ise omal algatusel, jõul ja kulul. Tänu

sellele me ^{suutsime siis} ~~oleme jõudnud~~ suutnud selle raske

aja üle elada. Me olime ^(meile suureks õnneks! -) ~~ka siin~~ rahvuslikult

palju tugevamad, nagu nägime eespool. Kui veel

mitte kõikjal ei ole jõutud meie rahvusliku
kasvatuse teostamise majandusliku toetami-
seni-tendentsel on märgata-, siis vähemasti
meile soodsamasse õhkkonda. oleme jõudnud
Seegi on võimustar ja meie uut jõudu ja
indu andev.

Teelahkumel.

Eespool oli juba vihatud teelahkumel, kuha
me oleme nüüd ^{oma} pika võõrsil viibimise ja
võitlemise järel jõudnud ja kus meil tuleb
seisatada kahe küsimusega huultel: kes
me oleme ja missugune on nüüd õige tee, mida
mööda meil tuleb edasi astuda? ~~Pargat jäämist~~
~~ei saa alla - see tähendab atsekohet meie lõppu.~~

Kes me oleme? Nagu me juba eespool nägime,
ei määra meie rahvast mitte uus riikkondsus,

(8)

mille me oleme eri riikides saanud, ega
meie uus asukoht, kuigi me oleme sat-
tunud, vaid meie ^(föör) päritolu, mis meie
kaudu edasi kandub ka meie lastele,
segaabielludes jõeles ulatuses. Meie pärit-
olu ^{hääletajaks,} faktiliselt säilitajaks ja edasikand-
jaks - ka segaabielludes - on meie eesti keel.
Oma päritolu ja eesti keele kaudu me
kuulume edasi eesti rahvusse, ükskõik kus
maad või maailmajaos me paikneme või
missugusesse riikkondsusse (kodakondsusse)
me kuulume. Mitmes riigis ^{kehtib} küll veel praeg-
ugi seadus, mille järel riikkondsus
ja rahvus on identsed mõisted, kuid
on ette seegi ei saa takistada meid eest-
lasteks edasijäämist. Eesti lasena võime

9
rahva keskel elamine ja olemine ei takista
naimelise täielikku ^{sõn.} lojalsust oma riigi asu-
kohamaade ja nende seaduste vastu.

Eespool oli lühidalt viidatud meie
rahvusliku kasvatus^{kunagisele} (ideoloogiale ja sihi-
asetusele) meie pagulaspõlve algusaastatel.
Tõukord oli meie rahvusliku kasvatus raja-
tud lühemale perspektiivile – kodumaale
peatselt tagasipöördumisele, ~~või igal juhul~~
~~tagasipöördumisele~~. Niiud oleme jõud-
nud teelakkmele, kus peame mõtlema hoopis
finemale perspektiivile, ja seda kahes mõttes.
Esiteks peame valmis olema, et meie kodumaa
vabanemine võõrast okupatsioonist võib
olla veel kaugel mägede taga. Teiseks peame

(10)
arvestama tõsiarja, et suur osa neid, kes on
eesti päritolu, eriti segaabielluolust, ei lähe
Eestisse; ^{elama} vähemasti mitte kohe pärast
~~selles~~ ^{selles} ~~kodumaal~~ vabandamist. Põhjusi mittemine-
mise on palju ja nende arv ^{ja ulatus} kasvab ühes
aastatega, kuid nende juures lähem peatu-
mine (ei ole siinkohal) praegu aktuaalne.
See on realiteet, mille esiletoomine arva-
tavasti ei meeldi paljudele, eriti meie
vanemast põlvkonnast. Kuid see on reali-
teet, mille ees kindel seistamine ja selletamine
me peame sellele juba nüüd mõtlema
ja oma rahvusliku kasvatusideoloogia
ja sihtasetuse ^(vastavalt) ümber kujundama ja teisele
olule rajama.

Oma kodumaalt väljarännanute - nagu
 eespool juba viitasime - ei vaadatud meil
 enne ^{ja isegi ka} ~~ega~~ pärast iseseisvuse saavutamist
 kuigi hea pilguga, väga arvatud vahast
 tsari ajal
 Venemaale siirdunute. Alles meie iseseis-
 vuse teisel poolel muutusid vaated ja ka
 mõisted: ^{kurs.} Välis-Eesti ja ^{kurs.} väliseestlased
 hakkasid saama teise ~~sisu~~ enam posi-
 tiivsema sisu. Hakati teostama kontakti-
 võtmisi väliseestlastega, ja korraldama
 Välis-Eesti päevi ja organiseerima välis-
 eestlaste kodumaa-külastusi, eriti ülemaa-
 liste laulupeodude ajal. Neist külastustest oli
 kõige ulatuslikum ja suurejoonelisem 1938. a.
 üldlaulupeo ajal. See kontakt ^{kodumaa-} ~~hakkas~~

(12)

laste ja väliseestlaste vahel katkes 2. maailmasõja puhkemisega, mis tekitas sootuks uue olukorra, milles me nüüd viibime.

Me saja aasta tagasi algas meie kodumaalt väljarändamine, esialgu peamiselt Venemaale ja hiljem ka ülemeremaadesse (Kanadasse, USA-sse ja Austraaliasse). Väljaränd ülemeremaadesse jätkus ka iseseisvuse ajal (näit. 1924.a. - 1222, 1925.a. - 2676, 1926.a. - 2426, 1927.a. - 2322, 1928.a. - 19²93, 1929.a. - 1439, 1930.a. - 1005 ja 1931.a. - 644 ^{inimest}). Iseseisvuse aja lõpuole ~~veelgi~~ ^{vulgi} vähenes väljaränd ja esinus rohkem tagasiränd. Nn. vanaeestlasi on praegu teadaolevalt veel järele üsna vähesel arvul. Meie maad ja rahvast tabanud raske saatuse tõttu koosneb ^{nüüd} ~~see~~ ^{välis} uus-eestlaskond peamiselt kodumaalt põgenenulist ja nende järglastest.

Nende s ohi ja ~~on~~ edasi on

(See ~~oli~~ ¹³ ~~ühkesti~~ kõrgema hariduse saanud

ja teisi harilasi ^{ning} ja kultuuritegelasi. See on
meie rahva ajaloo ainulaadne olukord, mida pea-
me maksimaalselt ära kasutama oma tuleviku
huvideks.

Kui meie iseseisvuse ajal või veel varem-
gi ~~oli~~ väljarännanute peamiseks eesmärgiks
oma uuel asukohamaal
(oli oma isikliku elu korraldamine, välja ~~ar~~
arvatud poliitilised põgenikud Vene tsaariva-
ltsuse ajal, kuid need esines vähesel arval. ~~Nüüdse~~
Nüüdse ^{välis} rüütelaskonna ülesandeks peeti oma
isikliku elu korraldamist oli ja on edasi
jäänud võitlus oma maa ja rahva vabane-
miseks võõrast okupatsioonist. Meie hulgas on
neid, eriti vanemas põlvkonnas, kes ~~ikra~~
peavad eespool märgitud ülesanded ainukes

b0 b1 b2 b3 b4 b5 b6 b7 b8
ning kõige tähtsamaks ja kes ^{näevad} ~~peavad~~ (14)
meie praegust ^{es} ~~olukorda~~ ^{võõrsil} ~~va~~ viibimist ^{es}
~~võõrsil~~ kui ^{kord} ~~mööduvaks~~ ^t ~~olukorras~~ ^{da}. Kui
meie eesmärk – kodumaal vabanemine –
kord täitub, siis tuleb ^{vat} kõigil õigete lastel
Eestisse minna. Kes seda ei tea,

• need tuleb lugeda meie rahvale kadunuks,
sest nende arvates saavad ainult Eestis oma riiki ja rahvast teenida.

~~Võib-olla osalt sellise vaateviisi tõttu esineb~~

Sellise vaateviisi pooldajate ^(esineb ka) hulgas rõhksti
rõhkkoiksuat meie rahvasliku kasvatus-
tust-
luse alal. „Küll nad õpivad eesti keele
selgeks Eestis!” on mulle paljud töise hääle
ja näoga öeldud mitmel maal ja mandril.

~~Väliseestlane~~

~~Kodu-Eesti~~ ja Välis-Eesti.

Leale eespool märgitud raske ülesande
seisame nüüsamal tähtsa ja võib-olla vedgi
raske ülesande ees – eestluse säilitamine

15
 võõrsil. Selleks me peame oma senist
 rahvusliku kasvatusideoloogiat ja sihiase-
 tust ^{muutma ja} täiendama ^{uute mõistete} ja avardama pikemale
 perspektiivile. Meie rahva teadvus pea-
 vad jääma teisele kohale asupaik ja ~~koda~~
 passile märgitud kodakondsus - nii nagu
 see on juba faktiliselt ilmnenud näit.
 ülemaailmsetel Eesti Päevadel jm. Kuigi
 pole sellega mäelnud sellele, kust maalt
 kuigi tuleb või missuguse riigi pass ^{on} temal
 taskus ^{või käekotis} - kõik oleme ühed ja samad eestlased!

~~Meile~~ ^{võõrsil}

Meile on jaurde tulnud uus mõiste:
^{sõr.} hanskeelsus või ^{ne} mõdel puhkudel isegi ^{sõr.} kolm-
^{sõr.} keelsus. ^{Kaks- või koguni kolmkeelsus} See on muudugi suur koorem ^{Välis-Eestis} kõi-
 gile asjaosalistele, kuid see on ~~võõrsil~~ ^{oma asukohamaa keele kõrvale} para-
 tamatu, sest ilma eesti keele oskusega ei

ole eestlusest, ka mitte välisestlusest.

Juba ^{kespool} ~~endistest~~ ^{oli viijatud} aegudest me oleme
 pärinud arusaamise, ^{et} oma maad ja
 rahvast saab teenida ^{ainult} oma maa ja riigi
 geograafilistes ja administratiivses
 piirides. Etga oma maad ja rahvast
 saab väga hästi teenida ka väljaspool
 oma kodumaad. Selle kohta on hilga-
 ruid näiteid kõigalt. Olgu vahest nime-
 lised Alfred Nobeli nimi, ^{mida tuntakse üle maailma.} A. Nobel oli
 välisrootslane, kes suurema osa oma elust
 elas väljaspool Rootsit (ms. ligi 20 aastat
 omaaegse Vene tsaaririigi pealinnas Peterburgis),
 kuid Rootsil ei ole kedagi teist, kes Rootsi
 rahvast ^{oleks} ~~on~~ nii tohutul ~~on~~ määral teeninud
 kui Alfred Nobel. Muidugi võidakse öelda,
 et ^{kes} meist saab alla Nobeli võimetega, aga

väikesed Kõheliid ^{vad} võime kõik alla.

(17.)

Ja väikeste Kõhelite kasvatamist võõrsil jätkab Rootsi praegugi. Ühe näitena olgu loodud Rootsi Maja väga ulatuslikud juurde- ja ümberehitused Inglise pealinnas Londonis. Sinna investeeritakse praegu miljonid. Peale ulatusliku seltskondliku tegevuse töötavad Rootsi Majas rootsi kool lasteariast alates ja rootsi keelekursused täiskasvanutele. Küsimusele, milleks/sinna nii suuris ulatuses kulutatakse Rootsi maksumaksjate raha, vastab vastav ametnik, et Rootsi vajab aktiivset ^(rahvuslikult) ja teadlikku välisvõistlust nüüd rohkem kui kunagi varem oma pikas ajaloos kestel. ~~(nüüd ja ka kunagi pärast raha neid)~~
~~Ka meil mõeldakse vajab aktiivset~~

18.
 # Ka meie kodumaa vajab aktiivset
 ja rahvuslikult teadlikku väliseestlust juba
 nüüd ja ka pärast ~~fas~~ vabanemist võrreld
 okupatsioonist rohkem kui kunagi varem oma juba
 ajaloo kestel. Väliseestlaskond on juba varemgi
~~vaatamata~~ näidanud suurt abivalmidust oma
 kodumaa teenimiseks. Selle kohta olgu esi-
 tatud ühe näitena Ameerika eestlaste suur
 kaasabi meie kättevõidetud iseseisvuse algul
 Eesti riigi ^{raegis} de jure tunnustamise nõutamisel
 USA valitsuselt. Ja teise näitena olgu
 märgitud ka Ameerika eestlaste väga
 hinnatav kaasabi meie rahva ümberasumisel
 Suuremaalalt USA-sse ja seal elu- ja töö-
 koha leidmisel ja kohanemisel.

Kodu-Eesti ja kodneestlased.

Eespool vihatud Londoni Rootsi Maja suhtesli-
 kule laiendamisele võiks ilmselt üheks lisanäiteks
 viidata suurel-

(19)

galise rootsikeelse kirjavara tasuta
 saatmist^{ele} välisrootslastele üle maailma
 ja rootsi koolide ülalpidamist ja nende
 varustamist tasuta rootsikultuuri õpikatega
 kõigis suuremas välisrootslaste keskustes.
 See kõik toimub^{peamiselt} Rootsi riigi ja tema makson-
 maksjate kulul. Meil praegu püüdnud
 selline toetus tagama. Sellepärast tekitab
 paratamatut küsimus: kas me suudame
 omal jõul vastu pidada niikaua, kuni
 saadus^{kord} ~~meie~~ kodu-Eesti vabanemist.
 Näjalik^{ku} majanduslik^{ku} toetus^{on juuba} saamises
 saadud mitmel asukohtade ja rõõmusta-
 võimalusi ja väljavaateid
 vabad teadust selle suurene-
 miseks näib veelgi olevat. Sel puhul^{näib}
 olevat vajadust meepoolse aktiivsuse ja algatuse
 suurenemise^{seks}, et võiks me rohkem soetada
 meele rooetele sobivat eestikeelset kirjavara.

Reale ^{oma} majandusliku toetuse ⁽²⁰⁾ pühendumis-
see peendub meil ka vaimset toetust andes
tagamaa. Sellisel alal on meil oma asukoha-
maadilt vähe toetust loota. See jääb kõik meie
õlgadele. Sellis osas peame oma rahvusliku
kasvatuse sihiasetuse ^{es} ~~asetama~~ ^{paigutama} esikohale rah-
vusliku ~~kasvatuse~~ ühtekuuluvustunde kasvatamise
ja arendamise hällist harami. Peisiks ~~suureks~~
ülesandeks ^{on,} kuidas murdeeast ülespoole jõudnud
eesti noori aidata ja juhtida oma rahvuse ident-
suse otsinguil. See on suur ja väga tõsine üles-
anne. Meie vaimsed tipud ^{peaksid} selle küsimusega tege-
lema kõigil asukohamaadel ja seda meie noortele
selgitama. See on meie praeguses väga häguta-
detud olukorras üle maailma lõpmata suure väär-
siga ülesanne, sest selle õigeeagne ja otstarbekohase
lahendus aitab ^{kaasa} suuresti ~~leostuse~~ ^{leostuse} ~~prõvimisele~~
võõrsil

Ühtekuuluvus- ja arendamine tuleb Välis-Eesti-⁽²¹⁾
 piinnalt laiendada ka Kodu-Eesti
 piinnale. Meie koolide õppekavades esineva
 Eesti maateaduse ja ajaloo õpetamist
 tuleb hakata teostama mitmes kontsent-
 ris, s.o. kergemalt raskemale eri kooliast-
 meil. Sellele peab lisanduma silgitar
 ülevaade Kodu-Eesti ja koduneestlaste praegusest olukorrast.

Iga keel muutub ja areneb; mõni
 keel areneb aeglasemalt ja väiksemas ula-
 tuses, teine keel areneb kiiremini ja rum-
 remas ulatuses. Umb. 900-1000 aastat tagasi
 kõneldi kogu Skandinaavias ühte ja sama
 keelt; nüüd kõneldakse siin kolme eri
 keelt. Ka Eesti keel on ^{aja} ~~väga~~ jooksul

(22)

meutunud ja arenenud. Nmb.

400-500 aastat tagasi kõlas eesti keel mit-
meti hoopis teisiti kui praega, tääkinata
eesti keelest, mida kõneldi Lõmbitu ajal.

Teiste rahvaste seena elama asunud

rahvaste või rahvakillukesti ^{oma} keele areng

jääb seisma, s.o. jääb ^{selleksamale} samale tasemele,

kus ta oli selle rahvakillukese lemaldu-

misel oma emamaast. Selle kohta on roh-

kesti näiteid. See oht varitseb ka meie

eesti keelt ^{Näilis-Eestis} ~~väest~~. Selle ohtu vältimiseks

tuleb meil joonduda selle eesti keelega,

ja kaasa minna selles toimiva arenguga,

mis esineb praegu ~~Kodum~~ ^{Kodu-Eestis}. See

nõue kehtib ^{leesrääk} nii sõnavara kui õigekirjutuse

kohta. Ühine eesti keel seob meid kõige

kindlamini.

Kui ~~sia~~ uskard kaev koju jõuab ja

23

Kodu-Eesti vabane võõrast
võimust, ^{siis} siirduvad Kodu-Eestisse need
väliseestlased, kellel on selline soov ja
sobiv võimalus. Teistel, kes soovivad ^{vad} oma
maad ja rahvast Välis-Eestis teenida, on
süüsi kõik teed avatud Kodu-Eesti kü-
lastamiseks ja seal viibimiseks oma suva
kohaselt. Eriti ^{on} tere tulnud ~~on~~ siis ~~avaneb~~
võimalus meie noortele saatmiseks suve-
kodudesse ja noorte laagritesse Kodu-Eestis.
Küllap ~~on~~ siis leitakse ^{ka} noorte maailma-
laagritele sobiv asupaik Kodu-Eestis ja
loodetavasti ei ~~ole~~ ^{esine} ~~ka~~ väliseestlaste
keskel ~~mingit~~ ^{mingit} vaheldust ülemaailmselt
Eesti Päevade asupaiga pärast siis, kui
avaneb võimalus nende korraldamiseks
Nene vägedust ja võimameestist vabas

Fallinnas?

Kodu-Eesti ja Välis-Eesti on kaksikvennad, kes vajavad vastastikust koostööd. ^{Sellaks vajab} Kodu-Eesti vajab rahvuslikult tugevat Välis-Eestit ja Välis-Eesti vajab ja ootab vaba Kodu-Eestit. See vastastikune vajadus on mõlemapoolne eriti pärast Kodu-Eesti vabamist võõrast okupatsioonist. Missugustel aladel ja kuidas võivad ja saavad Kodu-Eesti ja Välis-Eesti üksteist aidata ja toetada – sellist arutamist ei kuulu käesoleva ettepaneku raamidesse, kuid alarid ja võimalusi on ettenähtavalt rohkesti mõlemal pool.

^{sõn.} Kokkuvõtteks kõige esmapool esitaku kohta võiksime märkida järgmist:

Eesti rahvast s.t. eestlaskonda tuleb näha ja käsitleda ülemaailmses ulatuses – Läänemere rannalt Austraaliani. Selles suures maade ja riikide vahelises ulatuses oleme kõik ühed ja

neudsamad eestlased, kes räägivad ühte ja
seda sama meile kõigile mõistetavat eesti
keelt. See tohutu ~~suur~~ suur maa-ala jaguneb
kahte regiooniks: Kodu-Eesti ja Väli-Eesti.
Kodu-Eesti on ja jääb meie emamaaks, mille
iseseisvuse ja sõltumatuse eest tuleb meil praegu
^{veel} võidelda. Sellele jaotusele vastavalt on tegemist
kas kodu-eestlastega või välieestlastega, kuid see
vahetegemine on tingitud ainult paiknemisest
(nagu ka välieestlased jagunevad omanorda Rootsi-
eestlasteks, Hollandi eestlasteks jne.), ka
välieestlased võivad olla õiged eestlased.

Selles väga suurtesse joontesse on mär-
gitud kokkuvõttesse on nähtud meie rahvus-
liku harrastuse muutunud ideoloogia ja sihiase-
tus. Ja lõpetuseks esitan veel kord küsimuse:
Kas me suudame seda kõike omal jõul saavutada?
Vastus sellele küsimusele tuleb meil.

(Eespool esitaku oli kokkuvõtte teisel üle-
maailmal ~~st~~ Eesti õpetajate konverentsil
peetud ittehandust mõnede täiendustega.)

J. L. Rajamaa